

I DE RUSSISKE ARKIVER

Af Svend Rybner

Efter Sovjetunionens sammenbrud i 1991 åbnedes arkiverne, og forskere fra hele verden strømmede til. Endelig kunne man kaste lys over årtiers ubesvarede spørgsmål. Det var imidlertid ikke alt materiale, som blev tilgængeligt, og allerede fra 1994 indførtes nye begrænsninger i arkivadgangen. Et besøg i de russiske arkiver er derfor en spændende rejse på grænsen mellem fortid og nutid.

I september 2003 besøgte jeg Kominterns arkiver i Moskva i forbindelse med forskningsprojektet *Nordic Communism 1917-1990* (Norcom).¹ Formålet var at undersøge, hvad der fandtes af materiale om de nordiske frivillige i de Internationale Brigader under den spanske borgerkrig. En eftermiddag kort før lukketid dukkede en lille lyseblå soldaterbog op blandt papirerne i en af arkivets mapper. Bogen havde tilhørt en svensk frivillig. Manden var arbejder, ugift og havde opgivet Interclub, Brunsgrund 4 som sin adresse hjemme i Stockholm. Man kunne læse om vaccinationer, orlov og udmærkelser. Bogen indeholdt også en sporvognsbillet fra Barcelona, og det fremgik, at den frivillige fra den 19. januar til 7. juli 1938 havde tjent ved fronterne i Aragonien og Levanten. Indlagt i bogen lå en seddel med mandens navn og en påskrift på spansk om, at det ikke var kendt, hvor han opholdt sig, eller om han var i live. Nu lå bogen midt i Moskva, fjernt fra slagmarkerne i Spanien og adressen i Stockholm.

En rejsende i Moskva

Den fremmedes første møde med Rusland kan være en overvældende oplevelse. I Moskvas internationale lufthavn mødes man af en flok taxachauffører, som tilsyneladende – for forskellige beløb i dollars – tilbyder, at man kan blive kørt ud på et øde sted for at blive likvideret. Der går dog også busser fra lufthavnen til den nærmeste undergrundsstation, om end det er ikke indlysende, at disse køretøjer faktisk er busser. Uden undtagelse drejer det sig om rustne og bulede varevogne med flænsede sæder og et krøllet håndskrevet skilt i forruden. Samtlige chauffører ligner forestillingen om en klassisk russisk kriminel.

Til alt held blev jeg hentet af en norsk kollega, som er bekendt med forholdene. Han fandt snart den rette varevogn, som for 20 rubler kørte til metrostationen Retjnoj Vokzal. 20 rubler svarer til omkring 5 danske kroner,

Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie – Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Sotsial'no-Politicheskoi Istorii (RGASPI) – i Bol'shaia Dmitrovka nummer 15 ligger i det tidligere Institut for Marxisme-Leninisme (foto: Svend Rybner).

hvilket må siges at være en billig pris for ikke at blive slået ihjel.

Er man først i metroen, er man på den sikre side. Uanset hvor langt man skal, er prisen 5 rubler, og i de 14 dage jeg var i Moskva, vendte jeg aldrig over fire minutter. Normalt var ventetiden kun omkring to minutter, førend det næste tog susede ind til perronen. Disse tog kan godt være 100 meter lange, og når de kører, er perronen støvsuget for folk. Men allerede to minutter senere er der fyldt igen. I undergrundsbanen oplever man derfor i en evig strøm de enorme russiske menneskemasser. Standser man for at orientere sig, mærker man presset af folk bagfra. Der er ikke megen plads til individuelle hensyn.²

I byens midte

Kominternarkivet er en del af Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie – *Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Sotsial'no-Politicheskoi Istorii* (RGASPI). Det ligger i centrum af byen, i Bol'shaia Dmitrovka nummer 15, nær metrostationen Teatralnaja og kun et godt stenkast fra Bolshoi Teatret – i det tidligere Institut for Marxisme-Leninisme. Trods det grå ydre, er det et spændende sted. John Larsen fra Arbejdermuseet har således fortalt, at man under et besøg i begyndelsen af 1990'erne viste ham en fane fra Pariserkommunen, ligesom det sagdes, at Lenins personlige papirer befandt sig i en boks i kælderen.

Parallelt med Dmitrovka-gaden løber den store Tverskaja-gade, som fra nordvest er indfaldsvejen fra, hvad der i dag hedder Skt. Pe-

tersborg. Tverskaja hed tidligere Gorkij-gaden og fører ned til Manegepladsen, den Røde Plads og Kreml. I Tverskaja nummer 10, få minutters gang fra Komintern-arkivet, ligger det tidligere Hotel Lux, som i mange år husede de udenlandske besøgende. Det var her, Arne Munch-Petersen blev arresteret af NKVD's agenter i sommeren 1937 og – som tallose andre – ført til Lubjanka-fængslet ikke langt derfra. Som den finske kommunist Arvo Tuominen har beskrevet det, vidste man i de år aldrig, hvem Kremls klokker ville ringe for næste gang.³

Åbningen af de russiske arkiver

I årtier var de mange millioner ofre for Stalintidens forbrydelser og deres skæbne hyldet i mørke. Det samme gjaldt forholdene i den sovjetiske ledelse og i den Kommunistiske Internationale – Komintern. Først med Sovjetunionens sammenbrud i 1991 åbnedes døren til arkiverne. Ved to dekretter af 24. august nationaliserede præsident Boris Jeltsin arkiverne efter Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP) og sikkerhedspolitiet, KGB, og bestemte, at de skulle åbnes for forskningen.

Men døren åbnedes kun på klem. Således er Præsidentarkivet *Arkhiv Prezidenta Rossijskoi Federatsii* (APRF) – som omfatter Stalins arkiv – de militære arkiver, NKVD's arkiv og inden for Komintern dets afdeling for internationale relationer stadig lukket i et eller andet omfang. Ikke desto mindre herskede der i årene 1992-1993 næsten euforiske tilstande i de russiske arkiver. Forskere fra hele verden strømmede til. Snart var der så mange, at arkiverne ikke kunne klare presset, og forskerne løb ind i kapacitetsproblemer: Søgemidlerne var utilstrækkelige, afklassificeringen gik for langsomt, kopieringsmulighederne var for dyre eller manglede helt. Parti- og styrelsesarkiverne fik ikke tilført ressourcer til at omstille sig til de nye krav, og det var især her, forskerne stod i kø.⁴

Samtidig er der især efter 1991 blevet taget en række mellemstatslige initiativer til at registrere og udveksle materiale mellem Rusland

og lande verden over. Arkivudvekslingen mellem Danmark og Rusland går endda helt tilbage til 1925. Fra arkiver i Moskva indkøbtes film af arkivalier fra årene 1633-1886, som blev forstørret eller afskrevet i 1930'erne.⁵

Ifølge Inge Bundsgaard fra Rigsarkivet var Danmark et af de allerførste lande, som fik en egentlig udvekslingsaftale med det daværende Sovjetunionen. I 1965 og 1966 gennemgik to af Rigsarkivets arkivarer arkiver og samlinger i Moskva og Leningrad. Samtidig arbejdede tre russiske arkivarer i Rigsarkivet. Arkivalier fra årene ca. 1500-1917 blev registreret. De mest relevante blev mikrofilmet, og i de følgende 25 år blev der udvekslet mere end 153.000 optagelser i hver retning, i henhold til en aftale, hvor man for hver optagelse fra Rigsarkivet udvekslede med en optagelse fra de sovjetiske arkiver. Inge Bundsgaard fortæller, at man derfor mod slutningen af samarbejdet måtte bryde hovedet for at finde relevant materiale at tilbyde den sovjetiske side.

Danica i Rusland

Efter sovjetunionens opløsning i 1991 blev der taget initiativ til at lette danske historikeres adgang til arkiver fra den sovjetiske periode. I sommeren 1993 nedsattes en styregruppe bestående af Bent Jensen, Niels Erik Rosenfeldt, Carsten Due-Nielsen, Morten Thing, Kurt Jacobsen og Henning Grelle. Fra Rigsarkivet indtrådte rigsarkivar Johan Peter Noack som formand og overarkivar Sigurd Rambusch som daglig leder. Projektets konkrete formål var blandt andet at undersøge, om de russiske arkivmyndigheder ville indgå i et nærmere samarbejde, og at fremstille en oversigt over Danica – dvs. arkivalier om Danmark eller danskere – i russiske arkiver.

Efter forhandlinger i Moskva nedsattes dernæst en arbejdsgruppe, som fra den 10. oktober til den 6. november 1993 opholdt sig i Moskva for at foretage det egentlige registreringsarbejde.⁶

Registreringen af Danica er imidlertid ikke afsluttet med arbejdsgruppens arbejde. Kun i eet arkiv kan registreringen siges at være stort

set udtømmende, nemlig i arkivet efter Den Kommunistiske Internationale (Komintern), der eksisterede i perioden 1919-1943. Komintern-arkivet er, som nævnt, en del af Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie (RGASPI).

På nær i to mindre samlinger lykkedes det i de øvrige arkiver kun at tilvejebringe få og ufuldstændige fortegnelser. Ydermere måtte arbejdet begrænses til arkiverne i Moskva, suppleret med spredte undersøgelser i Skt. Petersborg, foretaget af russiske historikere. Det samlede resultat af denne registrering er samlet i fortegnelsen *Danica i Rusland. Kilder til Danmarks historie efter 1917 i russiske arkiver. Resultater af et forskningsprojekt*, som blev udgivet af Rigsarkivet i 1994.⁷

Indsamling af Danica

Efterfølgende blev der indkøbt ca. 12.000 papirkopier af materiale fra årene 1915-1980. En fortegnelse over Rigsarkivets beholdning af disse og tidligere indsamlede dokumenter findes i pjecen *Rigsarkivets Danicasamling. Mikrofilm og papirkopier af arkivalier i andre lande om Danmark og danskere. Danica fra Rusland* fra 1997.

Denne fortegnelse omfatter blandt andet materiale fra det såkaldte *Osobjj Arkhiv* (Det særlige Arkiv) i det daværende Center for Opbevaring af Historisk-Dokumentariske Samlinger (TsKhIDK) i Moskva.⁸ Det drejer sig for eksempel om akter og arkivkort vedrørende danske østfrontfrivillige, som var endt som krigsfanger, samt materiale om GUPVI-lejr nr. 188.⁹ Ligeledes indeholder Rigsarkivets samling fra dette arkiv materiale koncentreret om Danmarks forbindelser med Tyskland og Rusland, samt om nazistisk og kommunistisk virksomhed i Danmark i 1930'erne. Niels Bo Poulsen, som i dag er tilknyttet det Danske Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier, foretog i 1995 registreringen af arkivet i Moskva som en udløber af Danica-projektet. Han fortæller, at det hjemtagne materiale omfatter dokumenter fra Gestapos arkiver om danske forhold. *Det særlige Arkiv* rummer således il-

Borte er den store statue af Karl Marx ved indgangen til arkivet. Foran RGASPI er Marx blevet afløst af en af de utallige Steff-Houlberg-pølsevogne, som i vore dage er en del af gadebilledet i Moskva (foto: Svend Rybner).

legale blade fra besættelsen og rejseberetninger fra det danske sømandsmiljø i 1930'erne udarbejdet af Gestapo-agenter i forklædning. Ifølge Niels Bo Poulsen indsamlede Gestapo også en større samling danske Rotary-blade, formentlig som led i kampen mod frimureri og fordækte sammenslutninger. Der er således tale om et mangfoldigt materiale. Som det fremgår af ovennævnte pjece, *Danica fra Rusland*, skal man imidlertid søge om særlig tilladelse for overhovedet at få adgang til Rigsarkivets registrant, som ligger sammen med arkivalierne.

Danica-materialet på ABA

Hvad angår materiale indsamlet efter Danica-registreringen i 1993, er fortegnelsen fra 1997 imidlertid ikke udtømmende, idet ikke alle

hjemtagne Danica-dokumenter ligger i Rigsarkivet. En del af det materiale, som blev indsamlet efter 1993, opbevares således på mikrofilm i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA). Hertil kommer dokumenter i ABA indsamlet på eget initiativ af Morten Thing og Kurt Jacobsen. I ABA's fortegnelse over materialet bærer det betegnelsen *DKP i perioden 1916-1941*. En del af materialet på ABA er således ikke med i Rigsarkivets Danica-fortegnelse, og det er ikke let at danne sig et overblik over samlingen på ABA. Der eksisterer godt nok en fortegnelse over hvilke arkivnumre fra de sovjetiske arkiver, der ligger på hvilke filmspoler i ABA, ligesom det fremgår, at visse arkivalier findes både på mikrofilm og i papirkopier; men en egentlig registrant er ikke udarbejdet.¹⁰

Siden Danica-registreringen

Efter 1993 udmøntede de personlige kontakter mellem de danske og de russiske statsarkiver sig blandt andet i, at der fra dansk side blev skaffet støtte til den 500 sider lange *Istoriija Danii*, der blev udsendt i december 1996 som den første russiske Danmarkshistorie overhovedet. Dette værks bind II om det 20. århundrede udkom i 1998.¹¹

Inge Bundsgaard fra Rigsarkivet fastslår imidlertid, at der siden Danica-projektet ikke er taget officielle initiativer til en fornyet dansk-russisk arkivudveksling. Den seneste kontakt mellem de to landes arkiver var i forbindelse med planer om en fælles udstilling om forholdet mellem Danmark og Rusland. Dette projekt gik imidlertid i vasken, da Ruslands præsident Putin aflyste sit besøg i København for et år siden. Det skete efter de russiske myndigheders forgæves forsøg på at få udleveret den tjetjenske politiker Ahmed Sakajev fra Danmark.

Endelig er en privatfinansieret kildesamling til belysning af forholdet mellem Danmark og Sovjetunionen 1917-1964 hidtil ikke blevet realiseret på grund af vanskeligheder med at få relevante dokumenter fra de russiske arkiver frigivet.

Disse vanskeligheder er dog ikke udtryk for, at de russiske arkiver generelt isolerer sig. Flere russiske arkiver og biblioteker er således medlemmer af den internationale sammenslutning af institutioner for arbejderhistorie IALHI, og ifølge Anette Eklund Hansen fra ABA deltager RGASPI's leder, Kirill Anderson, regelmæssigt i IALHI's årlige medlemsmøder.¹²

Norske kontakter til Rusland

Siden begyndelsen af 1990'erne har forskellige grupper af norske historikere engageret sig i en række samarbejdsprojekter med russiske kolleger og samtidshistoriske arkiver. Ifølge Sven Holtsmark fra Institut for Forsvarsstudier i Oslo er forholdet mellem det norske kommunistparti (NKP) og henholdsvis Komintern og det sovjetiske kommunistparti (SUKP) blevet belyst gennem samarbejdsprojekter med Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie (RGASPI) og Det Russiske Statsarkiv for Samtidshistorie (RGANI). En dokument-samling om NKP og Komintern, hvis første del omfatter perioden frem til splittelsen af Det Norske Arbejderparti i 1923, er således under udarbejdelse med professor Åsmund Egge fra Universitetet i Oslo som hovedredaktør.¹³

Samarbejdet med det russiske udenrigsministerium og dets arkiv AVRPF har fået officiel støtte i form af et par noteudvekslinger mellem de respektive ambassader i stil med, at man skal støtte og lægge til rette etc. Der foreligger også en mellemstatslig norsk-russisk arkivaftale fra begyndelsen af 1990'erne, uden at denne, så vidt vides, har været udnyttet aktivt. I praksis er der derfor ikke tale om en formaliseret udveksling.

Åsmund Egge oplyser, at der eksisterer en aftale med RGANI, hvor man mod betaling kan få fremskaffet dokumenter. Fra norsk side har man forsøgt at lave en lignende ordning med RGASPI, men arkivet foretrak, at samarbejdet gik gennem det statslige Institut for Verdenshistorie i Moskva. Når det gælder de russiske arkiver, Åsmund Egge har haft med at gøre (RGASPI og AVRPF), eksisterer der

således ingen direkte aftaler. I forbindelse med udgivelsen af dokumenterne om NKP og Komintern – hovedsagelig med materiale fra RGASPI – har man derfor måttet samle alle dokumenterne selv, med hjælp fra Vadim Roginskij, som er ansat ved Institut for Verdenshistorie, men uden støtte fra arkivet. Der har heller ikke været tale om særbehandling fra arkivet; man har for eksempel ikke fået adgang til arkivets lukkede afdelinger. Det samme gælder i AVPRF. Så snart der er udarbejdet noteapparat, registre og gennemgang af oversættelserne, er kildesamlingens første del, der som nævnt dækker perioden 1919-1923, klar til udgivelse.

Communist Chronicles

En samling dokumenter om SUKP's forhold til krisen i NKP frem til 1949-1950 blev i 2003 udgivet af Torgrim Titlestad. For en del år siden fik Titlestad endvidere fat i en mængde dokumenter fra RGASPI, hovedsagelig fra perioden 1945-1949, men også fra slutningen af 1930'erne. En stor del af disse er offentliggjort på hjemmesiden *Communist Chronicles. Studies in Communist History*.¹⁴

I samarbejde med det russiske udenrigsministeriums arkiv AVPRF blev en dokument-samling om Norge og Sovjetunionen 1917-1955 udgivet i 1995 (russisk udgave 1997). Arbejdet med et bind for perioden fra 1956 til omkring 1970 er nu i sin slutfase. Projektet, som omfatter et samarbejde med AVPRF og RGANI, vil dække de statslige forbindelser, såvel som forholdet mellem SUKP og søsterpartiet i Norge.

Ifølge Sven Holtsmark gøres der fra norsk side derimod ikke de store anstrengelser for – i stil med det danske Danica-projekt – at få rede på, hvad der måtte findes af oprindeligt norsk materiale i de russiske samlinger. Holtsmark nævner i denne forbindelse, at en række tidligere tysk-besatte lande har indgået aftaler om tilbageføring af materiale, som via Tyskland efter 2. Verdenskrig er endt i de russiske arkiver – det såkaldte *trofejnyje materialy*.¹⁵

Sverige og Rusland

I Sverige har man ikke et samarbejde med russerne svarende til det, man har i Norge. Börje Justrell fra Sveriges Riksarkiv fortæller ganske vist, at Sverige og Sovjetunionen tilbage i 1970'erne udvekslede materiale på mikrofilm, især om de tidligere svenske områder ved Østersøen. Til ære for denne artikel har Lars Björilin fra Södertörns Högskola i Huddinge ved Stockholm imidlertid talt med en række folk fra det svenske rigsarkiv, med krigsarkivar Ulf Söderberg fra Krigsarkivet, samt med Martin Grass fra Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek. Efter disse undersøgelser kan Björilin oplyse, at der i dag ikke findes formelt etablerede kontakter til Rusland.¹⁶

Siden begyndelsen af 1990'erne har Lars Björilin dog selv været en flittig gæst i de tidligere sovjetiske arkiver. Han fortæller, at nyheden om at sovjetarkiverne åbnedes for forskning, var så sensationel, at man i begyndelsen dårligt gav sig tid til at institutionalisere et samarbejde. Efterhånden opstod tanken dog, nærmest som et resultat af det danske Danica-arbejde. Et tilsvarende svensk projekt gennemførtes fra efteråret 1994 og de første måneder af 1995, hvilket mundede ud i udgivelsen af fortegnelsen *Sverige i ryska arkiv. Guide till ryska källor om svensk historie under 1900-talet*, vol. I-II, Riksarkivet, Stockholm 1999. Arbejdet udførtes af Lars Björilin og Helene Carlbäck, og de to bind blev redigeret af Kerstin Abukanfusa fra Sveriges Riksarkiv.

Ifølge Lars Björilin har *Sverige i ryska arkiv* nu fået en efterfølger, idet det svenske rigsarkiv tilsluttede sig det såkaldte Incomka-projekt. I dette regi gøres dele af bestanden i Komintern-arkivet gennem scanning tilgængelig for forskning på CD-rom.¹⁷ Projektet afsluttedes for nogle år siden, og efter planen skulle materialet i Sverige snart have været tilgængeligt på Riksarkivets afdeling i Arninge lige nord for Stockholm. Börje Justrell fra arkivet oplyser imidlertid, at den server, der skulle drive systemet, er blevet stjålet under et indbrud. Der skal derfor skaffes penge til en ny server, ligesom man drøfter vilkårene for en geninstallering af systemet med de spaniere,

Кашн. 413.

**Российский центр хранения и изучения
документов новейшей истории**

ВРЕМЕННЫЙ ПРОПУСК № 431

на вход в здание РЦХИДНИ

Выдан Раднер Свенд

на срок до «31» декабря 2003 г.

в чит. зал.

Действителен при предъявлении документа,
удостоверяющего личность

Подпись лица, выдавшего пропуск Горсае

«8» сентября 2003 г.

5 1094.

Efter endt indskrivning udstyres man med et overbevisende adgangstegn, som vises ved politivagten i arkivets forhal.

som er ansvarlige for applikationen. Det er således uvist, hvornår der åbnes for adgang til det pågældende Komintern-materiale.

Island

Jón Olafsson fra Universitetet i Reykjavik fortæller, at der ikke eksisterer aftaler mellem islandske og russiske arkiver om udveksling af materiale. Olafsson selv er imidlertid involveret i et projekt med de to landes udenrigsministerier, hvis formål er at belyse de islandsk-sovjetiske og islandsk-russiske forbindelser i perioden 1943-2003. Der er ikke truffet formel aftale om afklassificering af dokumenter i forbindelse med projektet, men man er foreløbig nået til den fælles forståelse, at begge sider vil forsøge at tilgodese hinandens ønsker om afklassificering og udgivelse. I praksis betyder det, at man fra islandsk side, i et vist omfang, får adgang til mere materiale i de russiske arkiver. En udgivelse er planlagt til år 2005.¹⁸

Finland og de russiske arkiver

Heller ikke Finland har indgået en arkivaftale med Rusland. Ifølge Kimmo Rentola fra Universitetet i Helsingfors eksisterer der dog en generel aftale om forskningsudveksling. Aftalen tillader besøg i arkiverne, men omfatter ikke en egentlig udveksling af arkivalier.¹⁹

Den særdeles omfattende finsksprogede litteratur om forholdet til Rusland og Sovjetunionen bygger i vid udstrækning på russisk arkivmateriale, ligesom der er udgivet en række kildesamlinger. Af disse kan nævnes en samling redigeret af N. S. Lebedeva, Tauno Saarela og Kimmo Rentola: *“Kallis toveri Stalin!” Komintern ja Suomi* [“Kære kammerat Stalin!” Komintern og Finland]. Værket, som blev udgivet i 2002, bygger på materiale fra RGASPI. To kildesamlinger fra henholdsvis 1993 og 2002, redigeret af Hannu Rautkallio i samarbejde med russiske historikere, dækker forholdet mellem SUKP og Finland i 1950'erne og 1960'erne. Materialet heri stammer fra RGANI. En kildesamling fra 2001, med materiale fra forskellige russiske arkiver, omhandler de finske krigsfanger i årene 1939-1944.

Man kaster lange blikke efter kopieringsforretningen Fun Document Centre i RGASPI's forhal, når man ved, at der kan gå op til et halvt år, inden bestilte fotokopier ligger klar i arkivet (foto: Svend Rybner).

Samtidig er forskellige værker under forberedelse. Det drejer sig blandt andet om et fælles projekt mellem de to landes udenrigsministerier med dokumenter fra perioden 1944-1948, som redigeres af Ohto Manninen, Kimmo Rentola og russiske forskere. Samlingen udgives af det finske udenrigsministerium i løbet af 2004. Endelig har professor Timo Vihavainen, i samarbejde med den russiske sikkerhedstjeneste FSB's arkiver, udgivet adskillige dokumentsamlinger på russisk om GPU-OGPU-NKVD's rapporter i 1920'erne og 1930'erne.

På nordisk plan føres fra forskningsprojektet *Norcoms* side forhandlinger om arkivadgang og udveksling. Det drejer sig om materiale vedrørende en lang række emner fra hele perioden 1917-1990, blandt andet omkring

Ungarn-krisen i 1956 og de følgende års omvæltninger i den kommunistiske bevægelse.

Begrænsninger i arkivadgangen

Efter en årrække med øget adgang, er det i de senere år blevet mere besværligt at få adgang til arkiverne i Moskva. På et seminar i Helsingfors i marts 2002 fastslog finske historikere og politologer, at arbejdet i arkiverne under præsident Vladimir Putin omfatter mere bureaukrati end før. Visse arkiver er kun åbne på bestemte ugedage, forskerne får kun lov til at arbejde med et begrænset antal dokumenter ad gangen, og får ikke altid lov til at tage fotokopier i det ønskede omfang.²⁰

En af deltagerne i seminaret, Timo Vihavainen, sagde, at Ruslands nye arkivlovgivning

har medvirket til at vanskeliggøre forskningen. Efter den ny lov er kun dokumenter, som er mere end 75 år gamle, frit tilgængelige, mens andre ikke er det. Offentliggørelsen af nyere materiale kræver tilladelse fra en særlig kommission for området. Ydermere er det i vid udstrækning op til medarbejderstaben i de forskellige arkiver at afgøre, hvilke dokumenter der gives adgang til. I visse tilfælde fjernes personnavne fra fotokopierne.²¹

Ifølge Vihavainen og Kimmo Rentola havde forskerne i årene umiddelbart efter Sovjetunionens sammenbrud, i 1992-1993, stort set fri adgang til arkiverne – men denne gyldne tid er tilsyneladende forbi, idet russerne har lukket samlinger, som tidligere var åbne. Det gælder blandt andet Andrei Zhdanovs arkiv. Stalins fortrolige, Andrei Zhdanov, stod i spidsen for den allierede overvågningskommission, som nedsattes efter våbenstilstanden i 1944.²² Imidlertid lykkedes det i løbet af 1990'erne Det finske Nationalarkiv at købe dette arkiv på mikrofilm.²³

Vihavainen siger, at et af problemerne er, at de forskellige arkiver lider af en konstant mangel på penge, og at alt arbejde med mellemrum går i stå på grund af strømafbrydelser. Generelt er det ifølge Rentola lettere at forske i de russiske arkiver, såfremt man støttes af en officiel institution hjemmefra, og især hvis også russiske eksperter deltager i projektet.²⁴

Den reelle betydning af den nye arkivlov i Rusland står ikke helt klar, da det gennem alle årene har været overladt til de forskellige instanser selv at fortolke de gældende regler. Desuden har jeg været ude af stand til at finde lovteksten; men at dømme efter diskussionen på seminaret i Helsingfors medfører den nye lov, at kun materiale, som er mere end 75 år gammelt, vil være frit tilgængeligt. Det er en klar skærpelse af den generelle grænse på 30 år, som var gældende efter loven af 1993 – for personsager dog 75 år – om end arkivadgangen gradvist er blevet indskrænket gennem præsidentielle dekretter allerede siden 1994.²⁵

Danske forskere i de russiske arkiver

Stramningerne og den vilkårlighed hvormed reglerne fortolkes afspejles i de erfaringer, danske forskere har gjort på det sidste. Bent Jensen fra Syddansk Universitet fortæller, at ting, han for ti år siden uden problemer fik adgang til, nu er spærret. Desuden afvises anmodninger om adgang til konkrete sager med, at disse sager ikke findes. Det gælder både det udenrigspolitiske arkiv i AVPRF og partiarkivet RGANI i Iljinka-gaden. Udarbejdelsen af en kildesamling indgår derfor heller ikke i planerne for hans i efteråret meget omtalte projekt om Den Kolde Krig.

Niels Erik Rosenfeldt fra Institut for Østeuropastudier ved Københavns Universitet har derimod ikke oplevet nævneværdige indskrænkninger i arkivadgangen. Rosenfeldt tager dog det forbehold, at han senest var i Moskva for to år siden.

Rosenfeldts arbejde i de russiske arkiver har været koncentreret omkring Stalins hemmelige kancelli og dets rolle i forhold Komintern og det politiske system i Sovjetunionen. Centrale kilder hertil er Politbureau-protokoller og brevvekslingen mellem Stalin og hans stedfortræder i politbureauet, Lazar Kaganovich. Meget af dette materiale findes i RGASPI, hvortil protokollerne fra politbureauet er blevet overført fra det ellers lukkede Præsidentarkiv. Ifølge Rosenfeldt er også Stalins personlige fond blevet overført til RGASPI. Alle Politbureau-protokoller til og med 1934 er frit tilgængelige. Af fortegnelsen *ArcheoBiblioBase: Archives in Russia* fremgår det endvidere at Centralkomité-protokoller fra perioden 1941-1952 er blevet afklassificeret. Det gælder også visse personlige papirer, som er blevet overført fra Præsidentarkivet, vedrørende ledere af SUKP. For eksempel materiale om Kaganovich, ligesom en del af Stalins papirer enten er blevet frigivet, eller er under udgivelse. Til andre dele af dette materiale er der dog begrænset adgang.²⁶ Rosenfeldt anfører, at materialet fra politbureauet er klassificeret i forskellige kategorier. Således opererede man med materiale, som var strengt

hemmeligt og så *Det særlige Dossier*, som var endnu mere hemmeligt.²⁷

Niels Erik Rosenfeldts erfaring med det klassificerede materiale er, at generelle forespørgsler om arkivadgang i reglen afvises. Derimod imødekommes ansøgninger om indsigt i meget specifikke dokumenter ofte. Årsagen hertil kan ifølge Morten Thing være, at det i praksis er lettere for arkiverne at afklassificere enkelt dokumenter end hele afdelinger af arkivet. Omvendt har Bent Jensen, som nævnt, dårlige erfaringer med forespørgsler om enkeltsager. Hertil siger Bent Jensen, at når Rosenfeldt ikke har haft problemer, kan det være fordi, de interne spørgsmål, som Rosenfeldt arbejder med, ikke anses for at være så følsomme som spørgsmål om forholdet til udlandet.

I Komintern-arkivet

Efter mit eget besøg i RGASPI kan jeg i nogen grad bekræfte de vanskeligheder med arkivadgangen, som blev drøftet i Helsingfors.

Nu er det dog ikke sådan, at man mødes af en mur af uvenlighed. Langt fra. Tværtimod kan jeg genkende glæden i Nordahl Griegs *Ung må verden endnu være*, hvor hovedpersonen, Leonard Ashley i 1930'ernes Moskva fyldes med en behagelig følelse af at være kommet hjem, da han træder ind på det arkiv, hvor han forsker: "Salene heroppe og kælderhvelvingerne under jorden var fyldt af bøger og manuskripter, tæt beskrevne med århundreders begivenheder, som havde skabt rådvildhed og angst og begejstring i generationer. Ærgerrige planer fandtes her, hære på march, brændende byer, lig, elskov, dynastiers sejre og undergang(...)"²⁸

RGASPI rummer adskillige samlinger. Blandt andet arkiver for fremtrædende medlemmer af den sovjetiske og internationale kommunistiske bevægelse, ligesom jeg mener, at noget af trofæ-materialet ligger her. Under alle omstændigheder finder man på den store læsesal på 5. etage materiale om SUKP til og med 1953 og noget Komintern, mens den lille læsesal på 4. etage helt er helliget Komintern.

Man erfarer i øvrigt hurtigt, at stueetagen i Rusland kaldes 1. etage.

Indskrivning

Arkivet ligger i det tidligere Institut for Marxisme-Leninisme. Facaden prydes stadig af Marx, Engels og Lenins velkendte ansigter, mens en statue af Lenin skuer tænksomt ud i forhallen. Den store statue af Karl Marx, som tidligere stod foran hovedindgangen, er nu skilt ad og stuvet af vejen under nogle presenninger bag trappen op til 5. etage.

Man bør ikke rejse derover uden i forvejen at have meldt sin ankomst til RGASPI's direktør Kirill Mikhailovich Anderson. Det må ske med en officiel introduktionsskrivelse af en eller anden art, da det er afgørende, at det, man arbejder med, er seriøst. Har man brug for sådan en skrivelse, vil det være en god idé at henvende sig til ABA, som har gode forbindelser til RGASPI. I mit eget tilfælde havde jeg en skrivelse fra lederen af *Norcom*, professor Åsmund Egge fra Universitetet i Oslo, i ryggen. Skrivelsen skal helst være på russisk, ikke mindst fordi en kopi skal vises i politivagten foran Leninstatuen i indgangshallen. Indskrivning foregår ved skranken på 5. etage, hvorefter man får udleveret sit adgangstegn. Garderoben ligger lige ved siden af vagten, og er altså politiovervåget. Alle formularer, der skal udfyldes ved indskrivningen, og al samtale foregår på russisk.

Det daglige arbejde

Også alle registranter er på russisk. Kan man ikke sproget, lærer man sig dog hurtigt alfabetet, og med en ordbog og lidt sprogsnilde klarer man sig fint.

Under alle omstændigheder er det en god idé at forberede sig hjemmefra, og her er Danica-fortegnelsen en stor hjælp i forbindelse med Komintern-arkivet. Men det er naturligvis en fordel at være der med en russiskkyndig. Selv taler jeg ikke russisk, men kunne uden problemer arbejde i arkivet, da Kominterns sprog først og fremmest var tysk og

Komintern-arkivets læsesal i stue 413. Potteplanten på reolen understreger den intime og venlige atmosfære. Blandt andet er det almindeligt, at folk som tak for hjælpen sender RGASPI de bøger, de har skrevet efter besøg i arkivet (foto: Svend Rybner).

fransk. I forbindelse med de nordiske frivillige under den spanske borgerkrig, som var emnet for mine undersøgelser, er en stor del af materialet også på spansk, russisk og så naturligvis de nordiske sprog. Samtidig vil jeg dog understrege, at det var en stor fordel at være i selskab med min gode kollega Ole Martin Rønning fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i Oslo. Hans indgående kendskab til RGASPI sparede mig megen tid, og dertil var han en førsteklasses rejsefører også uden for arkivet.²⁹

Inden afrejsen bør man i øvrigt være opmærksom på, at behandlingen af en ansøgning om visum til Rusland typisk varer nogle uger. Prisen for et visum afhænger af behandlingstiden. En ansøgning foregår normalt gennem et rejsebureau, da det er en forudsætning for at få visum, at man kan fremvise en godkendt

hotelreservation. Selve ansøgningsblanketten kan hentes fra den russiske ambassades hjemmeside.

Man skal være godt klædt på til feltarbejde i Kominternarkivet. Selv på dage hvor det er varmt udenfor, kan der være iskoldt på læsesalen, og på 5. etage var det i september helt klart handskevejr hen under aften. Efter sigende skulle det være værst om efteråret, i tiden inden centralvarmen tændes. Kulden i Moskva har før været hård ved både Napoleon og Hitler, og sådan som fru Larissa luftede ud i læsesalen på 4. etage, frygtede jeg ved flere lejligheder at blive det næste offer. Faldt man først i søvn, ville man aldrig vågne igen i de frostgrader.

Arkivet har kun åbent tre dage om ugen: Mandag 10.00-17.00, onsdag 10.00-17.00 (åbent til 20.00 på den store læsesal på 5. eta-

ТРЕБОВАНИЕ

на выдачу документальных материалов из хранилища в читальный зал для
работы исследователя

по теме: _____
_____
_____

№№ п/п	Фонд	Опись	№№ дел

Должность _____

«   » _____ 200 г.

Подпись _____

Blanket til bestilling af materiale til læsesalen. Man bestiller til næste arkivdag. Da arkivet kun har åbent tre dage om ugen, vil det i praksis sige, at der bestilles to hverdage frem i tiden. Er man uheldig ikke at få det ønskede materiale, går der yderligere to dage, inden en ny bestilling er behandlet. Det er derfor vigtigt at afsætte god tid til et besøg i RGASPI.

ge – men kun med materiale derfra), fredag 9.30-16.00. Der er derfor ingen tid at spille, og jeg havde stor glæde af, at Ole Martin Rønning var ankommet til arkivet en uge i forvejen. Efter at jeg selv havde konsulteret Danica-fortegnelsen, kunne han bestille arkivmapper, som lå klar til mig, allerede den første morgen på læsesalen. Ellers går der to dage, inden det bestilte ligger fremme. Det er således vigtigt at bestille nyt materiale til næste arkivdag, helst inden 11.00-12.00, selvom fru Larissa var forbløffende smidig, hvis bestillingen kom senere.

På nogle områder har bureaukratiet imidlertid ikke udviklet sig en tøddel siden 1930'erne. Man skal således være opmærk-

som på, man maksimalt får udleveret ti *dela* (mapper) om dagen. De må gerne beholdes i flere dage, men når man afleverer mapperne, skal alle ti leveres tilbage. En af dagene ville jeg således beholde en af mapperne, aflevere ni og så bestille ni nye, men det må man ikke. Og afleverer man en mappe, skal man ikke regne med at kunne bestille den igen – i hvert fald ikke under samme besøg – for så får man at vide, at nu er man færdig med den mappe.

Man bør også være forberedt på, at der kan være fjernet ark fra mapperne, når de udleveres. Nogen forklaring gives ikke. Det er heller ikke sikkert, at man får alt, hvad man har bestilt. Således var jeg på min sidste dag i arkivet ude for kun at få fem af de ti bestilte

mapper. Det var nok med fem, fik jeg at vide. Resten kunne jeg få den følgende mandag. Det lykkedes dog ved hjælp af nogle drøje danske eder at få udleveret de resterende mapper.

Kopiering

Kopier på papir eller mikrofilm kan bestilles nogle måneder frem i tiden. Der kan dog let gå op til et halvt år, inden der er færdige. Kopierne bliver ikke sendt hjem til én, men ligger til afhentning på arkivet. Betalingen foregår, når kopierne hentes. En fotokopieret side koster 1.00 U.S.\$ – prisen på mikrofilm er 0.50 U.S.\$

Det kan være meget frustrerende, at fotokopieringen af arkivmaterialet er så besværlig. Ikke mindst fordi der i vestibulen ligger et privat kopieringsfirma med alt det mest moderne udstyr. Det hele kunne derfor ordnes på en lille halv time, hvis man lige fik lov til at liste ned ad trappen med et par mapper.

I arkivets kantine

I forhallen ligger i øvrigt også en velassorteret boghandel med politisk og historisk litteratur og plakater fra sovjettiden. Jævnligt er der ydermere salg af habitter, slips, halskæder, afrikanske dukker og elektronik i arkivets forhal. I stueetagen findes også en kantine, hvor man kan få et glimrende måltid varm mad med suppe for, hvad der svarer til 15 kr. Kantinen, som lukker kl. 14.00, bruges også af folk fra arbejdspladser i nabolaget. Kommer man midt på dagen, er der lang kø, og kommer man senere, råbes der fra køkkenet, at nu er der ikke mere af det ene eller det andet – hvorefter damen ved kassen tager sin blyant og streger det ud på menukortet.

Denne Natascha tog det meget ilde op, at jeg ikke drikker the. Det hører med til et russisk måltid at afslutte med en kop the, og kantinen ser da også meget russisk ud med samovaren i hjørnet. Hun insisterede hver dag for tørnet på, at jeg fik the. Men det ville jeg altså ikke. Nu er fru Natascha ret stædig, så for at

få madro forsøgte jeg mig til sidst med noget, som der på stedet kaldes kompot. Det ligner et glas med et lille havdyr i formalin. Tingesten har lange tentakler, og arrangementet ligner absolut ikke noget man bør drikke. Det smager af henkogt blomme og viste sig heldigvis at være ret uskadeligt.

Både læsesal og kantine er et internationalt mødested. Folk kommer fra hele verden. Især er der mange kinesere, som er sendt til Moskva for at studere Komintern.

Verden er endnu livet værd

Elevatoren i arkivet fortjener særlig omtale. Utallige er de gæster, som gennem årene – uden held – har trykket på knappen til den etage, de skulle op til, i tillid til at blive bragt op i bygningen. Den sorte knap giver efter en vis modstand et klik fra sig, som giver minder om mekanikkens allerspædeste barndom. Intet sker imidlertid. Elevatoren rokker sig ikke ud af flækken, førend der også bliver trykket på den grønne knap forned. Herefter lukkes døren med en ildevarslende knirken, og til lyden af raslende kæder bevæger elevatoren sig op gennem skakten. Skal nogen af på 4. etage og andre på 5. etage standser elevatoren først på 5. etage. Så må man endnu en gang trykke på 4. etage og ikke sjældent tage turen hele vejen ned og op igen – et billede på de vanskeligheder, der kan være forbundet med at få adgang til de russiske arkiver.

Tilbage på Komintern-arkivets læsesal er den lille soldaterbog fra de Internationale Brigader et vidnesbyrd om en mand, som rejste fra Sverige til Spanien for at kæmpe. Han forsvandt formentlig under det republikanske tilbageslag i efteråret 1938. En menneskeskæbne blandt mange andre, som gemmes i de enorme papirdynger i de russiske arkiver. Der ligger en verden og venter. Og det er vel nok en rejse værd.

Noter

1. Forskningsprojektet *Nordic Communism 1917-1990* (Norcom) har deltagelse af forskere fra alle nordiske lande: Finland, Island, Norge, Sverige og Danmark. Projektets formål er at fremme forskning i kommunisme i de nordiske lande i et komparativt perspektiv, og der arbejdes på at udgive et omfattende engelsksproget værk om kommunismens historie i Norden, herunder forholdet til den internationale kommunistiske bevægelse. Der kan læses mere på projektets hjemmeside

www.hf.uio.no/hi/prosjekter/norcom/

2. Anlæggelsen af Moskvas monumentale Metro og den bymæssige udvikling er i øvrigt beskrevet i den fremragende Alessandra Latour: *Birth of a Metropolis. Moscow 1930-1955*, Moskva 2002, s. 12-13, 37-38 og 103.

3. Arvo Tuominen: *The Bells of the Kremlin. An experience in Communism*, Hannover/London 1983, s. 99-100.

4. I perioden umiddelbart efter åbningen af arkiverne sikrede amerikanske forskere sig en stor mængde dokumenter, som over en årrække udgives i serien *Annals of Communism*. Se hjemmesiden for *Annals of Communism* på internet-adressen www.yale.edu/annals/

Se i øvrigt *Danica i Rusland. Kilder til Danmarks historie efter 1917 i russiske arkiver. Resultater af et forskningsprojekt*, Rigsarkivet, København 1994, s. I, II og 1. Se også Kay Lundgreen-Nielsen: *Tro eller blændværk. Danmark og Den Spanske Borgerkrig, 1936-1939*, Odense 2001, s. 15. En oversigt over de russiske arkiver og adgangen til dem findes på *ArcheoBiblioBase: Archives in Russia* på internet-adressen www.iisg.nl/~abb – Fortegnelsen, som revideres løbende, er udarbejdet af Patricia Kennedy Grimsted, som har fulgt området tæt i mange år.

5. Oplysningerne om de dansk-russiske arkivforhold stammer først og fremmest fra tidligere overarkivar ved Rigsarkivet Sigurd Rambusch, Inge Bundsgaard fra Rigsarkivet, Morten Thing, Danmarks Humanistiske Forskningscenter, Bent Jensen, Syddansk Universitet, Niels Erik Rosenfeldt, Københavns Universitet, Niels Bo Poulsen fra det Danske Center for Holocaust- og Folkekrædsstudier og Anette Eklund Hansen fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Jeg skylder dem alle en stor tak for deres beredvillige hjælp. Endvidere henvises til ovennævnte *Danica i Rusland* samt pjecen Rigsarkivets Danicasamling. Mikrofilm og papirkopier af arkivalier i andre lande om Danmark og danskere. *Danica fra Rusland*, Rigsarkivet, København 1997.

6. Arbejdsgruppen bestod af Sigurd Rambusch, Hanne Gesang, Jacob Hornemann, Michael Jensen, Carsten Pape og Boris Weil.

7. Hele *Danica*-projektet er beskrevet i indledningen til nævnte *Danica i Rusland*, s. I-V.

8. TsKhIDK, som i daglig tale kaldes Trofæ-arkivet, blev nedlagt i marts 1999 og underlagt Det Russiske Militære Statsarkiv – *Rossiiskii Gosudarstvennyi Voennyi Arkhiv* (RGVA). Samlingen består af materiale, som via Tyskland efter 2. Verdenskrig er endt i de russiske arkiver – såkaldt *trofejnyje materialy* – bl.a. syv hyldekilometer dokumenter fra den franske efterretningstjeneste, som under krigen førtes til Berlin. Dele af arkivet er ved at blive leveret tilbage til de oprindelige hjemlande. Patricia Kennedy Grimsted fra Harvard University giver et overblik over arkivets status og historie i *Russia's Trophy Archives – An Update on Restitution Issues*, som præsenteredes under et seminar på International Institute of Social History (IISH) i Amsterdam, 24. september 2001. Præsentationen kan findes på internet-adressen www.iisg.nl/archives_in_russia/grimlez24sep.pdf – Ligeledes på IISH's hjemmeside omtales tilbagelevering af materiale til Holland – se www.iisg.nl/archives_in_russia/index.html

9. Niels Bo Poulsen oplyser, at der eksisterede to separate lejrsystemer i Sovjetunionen: GULAG-lejrene, for sovjetiske statsborgere, og GUPVI, som var hovedstyrelsen for krigsfanger. Det er derfor en fejl, når der i Rigsarkivets registrant står, at de danske krigsfanger sad i GULAG – se *Danica fra Rusland* s. 6.

10. Anette Eklund Hansen har været til stor hjælp med oplysninger om ABA's beholdning af dokumenter fra *Danica*-registreringen og den sideløbende tilgang af materiale fra de sovjetiske arkiver.

11. Se Sigurd Rambusch: Samarbejdet med de russiske statsarkiver 1993-97 i *Nordisk Arkivnyt: Seminarium i Bryssel* på internetadressen www.riksarkivet.no/nordiskarkivnyt/nr2/297-uten.html – Sigurd Rambusch oplyser, at bind II har ISBN 5-02-010058-7.

12. De russiske arkiver, som er medlemmer af IALHI, kan ses i IALHI's medlemsfortegnelse på internetadressen www.ialhi.org/imembers.html

13. En varm tak skal rettes til Sven Holtsmark og Åsmund Egge for oplysningerne om de norsk-russiske arkivforhold.

14. www.communist-chronicles.com/ – ved samme lejlighed vil jeg gøre opmærksom på *Communist History Network Newsletter* på internet-adressen www.les1.man.ac.uk/chnn/index.html – her omtales forskning, konferencer og arkivnyt.

15. Se omtalen af Trofæ-arkivet ovenfor i denne artikels note 8.

16. Der skal først og fremmest rettes en varm tak til Lars Björilin for hans oplysninger om de svensk-russiske arkivforhold. Lars Björilin mener i øvrigt, at Sverige allerede i 1950'erne kan have haft en arkivudvek-

slingsaftale med Sovjetunionen; men jeg har ikke kunnet få dette spørgsmål besvaret i det svenske Rigsarkiv.

17. *Incomka* er en del af projektet *Open Society Archives*. Incomkas hjemmeside findes på adressen www.osa.ceu.hu/bridge/projects&partners/ap08.htm, hvor der er forskellige henvisninger – bl.a. til en fortegnelse over de indscannede fonds fra Komintern-arkivet. Incomka-projektet kom i stand efter aftale mellem Den russiske Føderations øverste arkivmyndighed *Federal'naiia Arkhivnaia Sluzhba Rossii* (Rosarkhiv) og den internationale arkivsammenslutning under UNESCO, ICA. Oplysninger om Rosarkhiv findes i den tidligere omtalte *ArcheoBiblioBase: Archives in Russia*. ICA's hjemmeside findes på adressen www.ica.org/

18. Jón Ólafsson har meget venligt oplyst om samarbejdet mellem Island og Rusland.

19. Nedenstående oplysninger om de finsk-russiske arkivforhold er beredvilligt skaffet til veje af Kimmo Rentola og den finske historiker Tauno Saarela. Med hensyn til den kolossale finsksprogede litteratur om Finlands forhold til Rusland og Sovjetunionen kan bl.a. henvises til hjemmesiden for forskningsprojektet *Norcom: Nordic Communism 1917-1990* på adressen www.hf.uio.no/hi/prosjekter/norcom/Finland.htm

20. *Helsingin Sanomat*, International edition, torsdag den 14. marts 2002.

21. Det fortællendes at finnerne, ligesom folk fra de tidligere baltiske sovjetrepublikker, bliver betragtet som overløbere, der har svigtet det storrussiske imperium. Alene dette giver af og til anledning til en kølig modtagelse i det russiske bureaukrati.

22. Den Allierede Kontrollkommission, som nedsattes for at tilse indre finske anliggender, var under stærk sovjetisk indflydelse. Under Andrei Zhdanov sørgede kommissionen for, at Finland overholdt den foreløbige fredsftale fra september 1944 med Sovjetunionen frem til indgåelsen af Paris Traktaten og ophøret af kommissionens arbejde i 1947.

23. Ifølge Kimmo Rentola og Tauno Saarela foregik der i løbet af 1990'erne forskellige samtaler om udveksling af materiale mellem Det finske Nationalarkiv og de russiske arkiver. Så vidt Saarela ved, var udvekslingen af Zhdanov-papirerne formentlig den eneste, som blev gennemført.

24. Helsingin Sanomats artikel om seminaret i Helsingfors kan læses på internetadressen www.helsinki.fi/news.asp?id=20020314IE3

25. Jfr. Patricia Kennedy Grimsted: *Archives of Russia Seven Years After: "Purveyors of Sensation" or "Shadows cast to the Past"?*, Working Paper No. 20. Part I, Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., 1998, s. 28-34. Denne fremstilling kan

findes på internet-adressen <http://wwics.si.edu/topics/pubs/ACFB5C.pdf>

26. Ifølge Patricia Kennedy Grimsted har der imidlertid været problemer med at få overført alle Stalins papirer fra Præsidentarkivet til RGASPI. Se hendes *Archives of Russia Seven Years After: "Purveyors of Sensation" or "Shadows cast to the Past"?*, Working Paper No. 20, Part I, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., 1998 – se s. 20-21 og 20-21, note 5, samt s. 23 og 23, note 15. Denne 209 sider lange og fremragende redegørelse for arkivsituationen i Rusland kan hentes på internet-adressen <http://wwics.si.edu/topics/pubs/ACFB5C.pdf> – en fortegnelse over Stalins papirer i RGASPI bringes angiveligt i samme *Archives of Russia Seven Years After* i Appendix 2, men det er ikke lykkedes mig at få adgang til den fra internettet. I de nævnte passager hos Grimsted omtales RGASPI i øvrigt under navnet *Rossiiskii Tsentr Khraneniia i Izucheniiia Dokumentov Noveishei Istorii* (RTsKhIDNI), som arkivet hed i perioden 1991-1999. Man skal være opmærksom på, at arkivet også i sovjettiden skiftede navn flere gange.

27. Niels Erik Rosenfeldt gør opmærksom på forskellige begrænsninger i materialet fra Præsidentarkivet. F.eks. ødelagdes dele af arkiverne allerede, mens Stalin levede og kort efter hans død. Endvidere indeholder protokollerne fra politbureauet kun beslutningsreferater. De diskussioner, der gik forud, nævnes ikke. Ifølge Rosenfeldt skal man derfor ikke vente at finde sensationelle oplysninger i dette materiale. Langt mere oplysende er f.eks. brevvekslingen mellem Stalins datja ved Sortehavet og Stalins stedfortræder i politbureauet, Kaganovich. Rosenfeldt henviser til, at denne brevveksling for nylig er blevet offentliggjort i serien *Annals of Communism* – R. W. Davies, Oleg V. Khlevniuk, E. A. Rees, Liudmila P. Kosheleva og Larisa A. Rogovaya (eds.): *The Stalin-Kaganovich Correspondence, 1931-1936*, New Haven og London 2003. I den forbindelse bør man fra samme *Annals of Communism* nævne udgivelsen Lars T. Lih, Oleg V. Naumov og Oleg V. Khlevniuk (eds.): *Stalin's Letters to Molotov: 1925-1936*, New Haven og London 1996. 28. Nordahl Grieg: *Ung må verden endnu være* (1938), Gyldendals Tranebøger, København 1984, s. 9.

29. Ole Martin Rønning er endvidere ophavsmand til flere af denne artikels oplysninger om hverdagen i Komintern-arkivet. Han skal have stor tak for en god rejse!

Svend Rybner

Arbejdermuseet med Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Tlf.: 35 24 54 91

E-mail: srybner@tiscali.dk